

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.02.090>

УДК 349.6 / 346.11

А.Г. РЯБЦОВА, аспірантка

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова НАН України», м. Київ, Україна

 orcid.org/0000-0001-5817-7026

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Ключові слова: природні ресурси, господарська діяльність, ЄС, євроінтеграція.

Проаналізовано становлення та розвиток правового регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності. Встановлено, що окремі аспекти правового регулювання використання деяких природних ресурсів можна віднайти у Руській Правді, таке регулювання здійснювалося переважно з метою оподаткування відповідної діяльності. Проаналізовано розвиток законодавства щодо використання природних ресурсів у середньовіччі та у період перебування України у складі Російської імперії. Досліджено регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності в радянський період та після проголошення незалежності України. Здійснено періодизацію історичного розвитку законодавчого регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності.

Вступ. Людина використовує природні ресурси з початку історії цивілізації, однак розвиток господарської діяльності, науково-технічний прогрес у сучасних умовах досяг таких масштабів, що вже не одне десятиліття науковці та екологи попереджають про екологічну катастрофу. Тому надзвичайно актуальним є аналіз генези правового регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності. Це допоможе дослідити динаміку розвитку законодавчого забезпечення екологічної безпеки та розробити пропозиції для покращення національного законодавства, що визначає порядок використання природних ресурсів у господарській діяльності.

Водночас історичний аналіз показує, що тільки упродовж останніх ста років людство звертає увагу саме на захист права на безпечне довкілля і, відповідно, перші акти, спрямовані на обмеження використання природних ресурсів у господарській діяльності ухвалено лише у ХХ ст. До цього часу регулювалися переважно окремі аспекти використання деяких видів природних ресурсів під час виробництва, а також захист права власності на них.

ХХІ ст. розпочалося із активного реформування в Україні природоресурсного законодавства, що зумовлено євроінтеграцією, а та-

Цитування: Рябцова А.Г. Розвиток правового регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності в Україні *Економіка та право*. 2021, № 2. С. 90—99. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.02.090>

кож урахуванням Глобальних цілей сталого розвитку ООН (2015—2030) [1]. Зокрема, серед 17 глобальних цілей є чиста вода та належні санітарні умови, відновлювальна енергія, боротьба зі змінами клімату, збереження морських екосистем та екосистем суші. Упровадження цих цілей сталого розвитку в Україні підтверджується і «Рекомендаціями парламентських слухань на тему: «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років», що були схвалені постановою Верховної Ради України від 14.01.2020 № 457-ІХ [2]. Таким чином, розвиток правового регулювання використання природних ресурсів у сфері господарювання триває, що зумовлює актуальність відповідного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання історичного розвитку законодавства у сфері господарської діяльності та екологічного права були завжди в центрі уваги науковців, проте більшість досліджень присвячені переважно аналізу становлення законодавчого регулювання окремих природних ресурсів (Д.Ю. Кондратенко [3]). Крім того, значна частка науковців аналізують тільки деякі історичні періоди правового регулювання використання природних ресурсів. Так, М.Ю. Бурдін проаналізував «Устав на волоки» та зміни у правовому регулюванні аграрних відносин на території Великого князівства Литовського та Речі Посполитої [4], Б.В. Киндюк дослідив правові засади охорони лісів у Лісовому уставі 1567 р. [5], а А.О. Булгаков проаналізував значення Закону Української РСР «Про охорону природи Української РСР» 1960 р. для становлення і розвитку законодавства у сфері охорони природних ресурсів [6]. С.В. Блудова дослідила розвиток правового регулювання діяльності міліції щодо забезпечення екологічної безпеки [7]. Також предметом дослідження були особливості історичного розвитку законодавства у сфері використання кормових угідь [8].

Водночас системне дослідження історичного розвитку законодавства у сфері регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності не здійснювалося, що і й доводить необхідність таких досліджень. Особливої уваги заслуговують праці в сфері правового регулювання господарського використання природних ресурсів Г.Д. Джумагельдієвої [9] та О.В. Шаповалової [10].

Мета статті полягає у дослідженні становлення та розвитку правового регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності в Україні, а також виділення відповідних історичних періодів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз розвитку правового регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності на території України дає змогу виділити чотири основні періоди.

Початок першого етапу пов'язується із правовою пам'яткою України — «Руською правдою», у якій можна віднайти норми про регулювання використання окремих природних ресурсів. Зокрема, аналіз її положень показав наявність норм, що були спрямовані на захист права власності на землю і тварин. Наприклад, ст. 33 передбачала відповідальність за крадіжку худоби: «Коли вкрадуть худобу на полі, або вівцю, або козу, або свиню (і будуть спіймані), то сплачують 60 кун; якщо крадіїв буде декілька, то кожен сплачує по 60 кун» [11]. Крім того, науковці зауважують, що саме в цей період були здійснені перші земельні описи та облік земельних володінь з метою обкладення їх податками [3, с. 117]. Таким чином, це були перші норми, які фрагментарно регулювали використання деяких природних ресурсів у процесі господарювання.

Користування природними ресурсами на території України під час перебування її у складі Польсько-Литовського князівства регулювалося переважно звичаєвим правом. Люди могли користуватися природними ресурсами, земля належала обмеженому привілейованому колу осіб, як правило, шляхетного походження. Упродовж 1514—1588 рр. у Великому князівстві Литовському було ухвалено декілька статутів, які, по суті, утверджували положення, що будь-які угоди по землі не могли здійснюватися без згоди пана. Варто також згадати про аграрну реформу XVI ст., яку пов'язують із «Уставом на волоки» (1557). У літературі відзначається, що метою вказаного акта було насамперед сприяння раціоналізації великих земельних господарств та збільшення їхньої прибутковості. «Устав на волоки» мав 49 артикулів (статей), що містили практичні поради щодо землекористування та передбачали поділ землеволодінь селян і поміщиків на феодалні господарства (фільварки) та селянські наділи (волоки) [4, с. 14]. «Устав на волоки»

поширювався на невелику територію України, переважно Волинь, але після Люблінської унії 1569 р. поширив свою дію і на Правобережну Україну. Враховуючи важливе значення землі для господарської діяльності, доволі зрозумілим є той факт, що перші норми були пов'язані саме із оформленням права власності та захисту цього природного ресурсу.

Крім того, 1567 р. було ухвалено Лісовий устав, що був одним із перших актів на теренах Європи у сфері охорони і користування лісами. В Уставі було передбачено поділ лісів на лісництва, регулювалося вирубаня лісів і полювання у них, рибальство та промисли, встановлювалися певні плати за користування природними ресурсами та контроль. Були встановлені так звані «поклони» (плата за користування лісами) та «пересуди» (у сучасному розумінні штрафи за шкоду, завдану лісам) [5, с. 128—129].

Окремі елементи природоохоронної діяльності простежувалися у період козацтва, водночас розвиток скотарства і землеробства призводили до інтенсивного використання природних ресурсів, винищення екосистем.

У літературі звертається увага на те, що вже з 1718 р. на поліцію додатково покладено функції контролю за дотриманням санітарних норм та протипожежної безпеки, а з 1802 р. ще й функції з попередження епізоотій [7, с. 203].

Реформи 1861 р. стали важливим кроком щодо захисту права власності на землю. Науковці відзначають, що виріс вплив общини (селянського товариства), яка мала право общинної власності на землю. Загалом унаслідок реформи збереглися дві основні форми землеволодіння: общинна та подвірна. Унаслідок Столипінської реформи передбачалося скасування общинного права на землю та розвиток приватної власності [8, с. 75].

Отже, до ХХ ст. мало місце доволі фрагментарне регулювання охорони та захисту природних ресурсів, переважно з увагою на захист права власності на деякі природні об'єкти, а також із правовим регулюванням лише окремих аспектів їх використання у господарській діяльності.

Другий етап (1917—1960) охоплює період появи нових актів у сфері правового регулювання використання природних ресурсів, зокрема з метою їхнього захисту. Серед перших актів, що були ухвалені після революції, —

«Декрет про землю» від 08.11.1917, згідно з яким землі переходили у розпорядження «волосних земельних комітетів і повітових Рад селянських депутатів». 1922 р. було ухвалено перший на території УРСР Земельний кодекс, який утвердив право державної власності на землю. Відповідно до цього акта не дозволялися правочини щодо відчуження земельних ділянок, встановлювалося, що усі землі в межах УРСР є власністю робітничо-селянської держави (ч. 2). Землі сільськогосподарського призначення могли бути використаними для сільськогосподарського виробництва та складала єдиний державний земельний фонд (ч. 3).

З 1960-х рр. у республіках, що входили до складу СРСР, ухвалювалися спеціальні закони, спрямовані на «правову охорону природи». Зокрема, Закон УРСР «Про охорону природи» був ухвалений у червні 1960 р. На думку науковців, передумовами для цього були постанови Ради міністрів УРСР «Про охорону природи на території УРСР» (1949) та «Про заходи по покращенню охорони природи УРСР» (1958) та ін. [6, с. 17].

Закон УРСР «Про охорону природи Української РСР» 1960 р. (суттєві зміни були внесені 1970 р.) мав на меті врегулювати суспільні відносини у сфері охорони природи, гарантувати раціональне використання ресурсів природи із залученням комплексу як державних, так і громадських заходів, що забезпечували б не тільки збереження та раціональне використання природних ресурсів, але і їхнє відтворення. Під охорону зазначеного вище Закону потрапили основні природні ресурси (земля, атмосферне повітря, вода, ліси, надра, тваринний світ, рідкісні визначні природні об'єкти та ін.). Передбачалося державна власність на всі природні ресурси, а також юридична відповідальність за порушення правил використання та охорони природних ресурсів.

Ухвалення цього закону ґрунтувалося на наукових розробках учених того часу і стало поштовхом до нових наукових досліджень. М. Казанцев пропонував ухвалити особливі кодекси про охорону природи в кожній союзній республіці, так як поза правовою регламентацією залишилися атмосферне повітря й деякі інші об'єкти природи [12, с. 27]. Кодекс про охорону природи так і не був ухвалений, але наразі у законодавстві України є низка кодифікованих актів, що регламентують захист при-

родних ресурсів, зокрема їх використання під час господарювання.

Саме із появою перших вказаних спеціальних законів та активізацією наукових досліджень у 1960-х рр. А.П. Гетьман пов'язує початок розвитку науки екологічного права. Серед аргументів учений наводить не тільки ухвалення 1960 р. першого природоохоронного спеціального закону, але і включення до програми курсу «Радянське земельне право» розділу з питань правової охорони природи, а також вихід наукової праці О.С. Колбасова [13, с. 165] з питань охорони природи. Можна погодитися із тим що це був поштовх розвитку екологічного права, проте не початок, оскільки правові засади використання природних ресурсів у господарській діяльності можна віднайти і в актах, виданих раніше. Так само і на міжнародному рівні питання охорони природи та ресурсів вже піднімалося. Зокрема, у жовтні 1948 р. у Франції відбулася установча асамблея Міжнародного союзу охорони природи (англ. *International Union for Conservation of Nature, IUCN*), а в серпні наступного року вже відбулася у Нью Йорку перша міжнародна наукова конференція з охорони природи. Учені юристи вважають цю міжнародну організацію першою у сфері охорони природних ресурсів [14, с. 89]. Міжнародний союз охорони природи є членською організацією, до складу якої входять як уряди, так і громадські організації. За офіційними даними, зараз організація охоплює понад 1400 членів та понад 17 000 експертів [15].

Водночас обґрунтованим є висновок А.П. Гетьмана про те, що це був поштовх до наукових досліджень проблем охорони довкілля. Після праці О.С. Колбасова були опубліковані наукові дослідження таких вчених: М.М. Веденін [16], В.К. Григорєв [17], Н.Д. Казанцева [18], О.М. Колотинська [19], В.Л. Мунтян [20], В.Ф. Погорілко та Ю.С. Шемшученко [21], Н.І. Тітова [22] та інші. Крім того, науковим працям у сфері охорони природи, передували дослідження у сфері аналізу земельних правовідносин (1920—1940) та лісових, водних і гірничих правовідносин (1940—1960) [23, с. 145].

Третій етап (1960—1990) характерний розвитком законодавства у сфері охорони природних ресурсів, у т. ч. внаслідок шкідливого впливу на них господарської діяльності. 1970 р. був ухвалений новий Земельний кодекс, який

набрав чинності 1 січня наступного року. У преамбулі цього Кодексу земля визнавалася основним засобом виробництва. Крім того, Земельний кодекс УРСР 1970 р. містив цілу низку норм, що регулювали порядок використання землі у господарській діяльності, як для використання у сільському господарстві, так і для розміщення виробничих об'єктів. Наприклад, ст. 15 встановила можливість короткострокового (до трьох років) та довготривалого (три—десять років) тимчасового користування землею, а за виробничих потреб ці строки могли продовжуватися. Крім того, встановлювалося: захист землі від забруднення виробничими відходами (ст. 30), порядок компенсації втрат для сільськогосподарського виробництва у випадку вилучення землі (ст. 46), порядок використання землі у промисловості (розділ 4) тощо.

1972 р. у Стокгольмі відбулася масштабна Конференція ООН з проблем захисту довкілля, де було ухвалено Декларацію з проблем оточуючого людину середовища, яка містить 26 принципів. Серед цих принципів закладені основи і регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності, а саме: природні ресурси повинні бути збережені для майбутніх поколінь, зокрема шляхом здійснення за необхідності планування та управління; у плануванні економічного розвитку важливе місце має виділятися збереженню природи; викид у навколишнє середовище токсичних речовин у таких кількостях або концентраціях, що є загрозливими, має бути таким, яке не нанесе непоправної шкоди екосистемам тощо.

Така активізація наукових дослідження, увага держав до проблем захисту довкілля на міжнародному рівні зумовила і появу низки відповідних норм у Конституції УРСР, ухваленій 20.04.1978. Зокрема, ст. 18 була присвячена необхідності застосування заходів задля охорони, а також обґрунтованого і раціонального використання природних ресурсів (землі, надр, води, рослин, тварин, повітря). Крім того, було встановлено такі положення: обов'язок громадян охороняти природу (ст. 65), до відання вищих органів державної влади УРСР належить забезпечення заходів щодо раціонального використання та охорони природних ресурсів (ч. 6 ст. 72; ч. 1 ст. 118), обов'язок місцевих рад контролювати підприємства, установи й організації щодо їх діяльності та забезпечувати водночас охорону природи (ст. 126).

У січні 1979 р. Центральний комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР ухвалили постанову № 36 «Про організацію виконання постанови Центрального Комітету КПРС і Ради Міністрів СРСР від 01.12.1978 № 984 про додаткові заходи щодо посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів». У преамбулі цієї постанови було зазначено, що обкоми партії, облвиконкоми, місцеві партійні та радянські органи ще не скрізь забезпечили здійснення ефективних заходів з охорони земель, захисту від забруднення вод і повітряного басейну, раціонального використання і відтворення природних ресурсів. Україй повільно здійснюються розробка і впровадження мало-відходних технологічних процесів, а також безстічних систем водокористування. Багато підприємств досі не оснащені газо- і водоочисними установками та відповідними приладами контролю, а частина діючих очисних установок працює неефективно. В атмосферному повітрі в ряді районів країни, у багатьох водоймах і великих річках містяться забруднювальні речовини в кількостях, які значно перевищують гранично допустимі норми. Високий рівень забруднення довкілля завдає значної шкоди сільському і рибному господарству, лісовим насадженням, підвищує корозію матеріалів і конструкцій. Крім того, зазначалося, що Міністерство чорної металургії УРСР, Міністерство вугільної промисловості УРСР, Міністерство промисловості будівельних матеріалів УРСР і Комітет УРСР по нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості і гірничому нагляду не приділяють належної уваги питанням раціонального і комплексного використання мінеральних ресурсів. У Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Сумській і Харківській областях не забезпечено у необхідному обсязі розробку і здійснення заходів з реконструкції та будівництва газоочисних і пиловловлювальних установок на діючих підприємствах для ліквідації підвищеного забруднення атмосферного повітря.

Для усунення зазначених недоліків зобов'язали міністерства і відомства УРСР, облвиконкоми, міськвиконкоми розробити та здійснити додаткові заходи щодо посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів, звернути особливу увагу на розробку і впровадження систем, що забезпечу-

ють різке зменшення втрат корисних копалин під час їх видобутку та переробки, створення технологічних процесів і обладнання, що знижують виробничі та інші шкідливі викиди в навколишнє середовище, на необхідність оснащення всіх джерел шкідливих викидів очисним обладнанням, скорочення, як мінімум до встановлених граничних норм, викидів забруднювальних речовин в атмосферу, водні об'єкти і ґрунти (п. 1 Постанови). Крім того, на Держплан УРСР було покладено функції замовника з розроблення територіальних комплексних схем охорони природи по території республіки, а по територіях областей, окремих природних комплексів, а також по великих містах, промислових центрах, довкілля в яких забруднюється підприємствами різних міністерств і відомств, — на відповідні міністерства і відомства УРСР, виконками обласних і міських Рад народних депутатів (п. 2 Постанови).

Продовжувалася й активна міжнародна співпраця та ухвалення низки важливих міжнародних договорів. Так, 1972 р. було ухвалено Конвенцію про запобігання забрудненню моря скидами відходів та іншими матеріалами, через рік — Міжнародну конвенцію по запобіганню забрудненню з суден. Трохи згодом, 1979 р. було ухвалено Конвенцію про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (чинна з 16.03.1983). Крім того, були ухвалені такі міжнародні договори та конвенції: Віденська конвенція про охорону озонового шару (1985), Європейська хартія про навколишнє середовище та охорону здоров'я (1989), Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (1989).

Четвертий (сучасний) етап (1991 р. — дотепер) пов'язаний із набуттям незалежності України та суттєвим реформуванням регулювання порядку використання природних ресурсів у господарській діяльності з метою захисту довкілля, зокрема й під впливом міжнародних та європейських стандартів.

У цей період були ухвалені нові міжнародні акти, що гарантували захист природних об'єктів від шкідливих впливів господарської діяльності, а саме: Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (1991), Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій (1992), Конвен-

ція з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер та Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку (1992), Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (1997), Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (1998).

Частиною екологічної державної політики є виконання державою обов'язку щодо встановлення правової визначеності у питанні правового регулювання використання природних ресурсів у господарюванні, передбаченого міжнародними договорами у сфері захисту довкілля. Аналіз сучасного законодавства України допоміг поділити нормативно-правові акти з позиції визначення ними правових засад використання природних ресурсів у господарській діяльності на такі групи:

а) нормативні акти, що регулюють господарську діяльність загалом та окремі аспекти захисту природних ресурсів (Господарський кодекс України, Закон України від 06.09.2005 № 2806-IV «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII «Про ліцензування видів господарської діяльності» та інші.)

б) нормативні акти, що переважно регулюють охорону природних ресурсів загалом та встановлюють окремі засади їх використання у господарській діяльності (Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України від 02.03.1995 № 86/95-ВР «Про пестициди і агрохімікати», Закон України від 30.06.1995 № 255/95-ВР «Про поводження з радіоактивними відходами», Закон України від 05.03.1998 № 187/98-ВР «Про відходи», Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII «Про оцінку впливу на довкілля», Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII «Про стратегічну екологічну оцінку» та ін.);

в) нормативні акти, що регулюють захист та використання окремих видів природних ресурсів, у т. ч. у господарській діяльності (Кодекс України про надра від 27.07.1994, Лісовий кодекс України від 21.01.1994, Водний кодекс України від 06.06.1995, Земельний кодекс України від 25.10.2001, Закон України від 16.10.1992 № 2707-XII «Про охорону атмосферного повітря» тощо).

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», ухвалений 2019 р., передбачає серед основних засад державної екологічної політики модернізацію виробництва з метою зменшення негативного впливу на природу, удосконалення системи екологічного податку, а також платежів за використання природних ресурсів, стимулювання до впровадження екологічно чистого та ресурсно-ефективного виробництва тощо.

Зупинимось для прикладу на положеннях Земельного кодексу України, ухваленого 25.10.2001. Так як земля є доволі цінним ресурсом і вкрай необхідним для багатьох видів господарської діяльності, і не тільки для розміщення на ній будівель та споруд господарського призначення, але і для використання її як ресурсу у сільському господарстві, то доволі важливим є визначення у кодексі земель різного цільового призначення та детальне регулювання порядку використання земель сільськогосподарського призначення. Передбачено як можливість набуття землі у власність, так і у користування для господарської діяльності, але з обмеженнями, обумовленими визнанням землі національним багатством, що підпадає під особливу охорону з боку держави. Водночас помилковим є висновок у публікації В.В. Григор'єва та В.Д. Дресвянникової, що «переломною сходинкою реформи стала нова редакція Земельного кодексу України у 2001 році» [24, с. 217]. Це була не нова редакція, ухвалено новий Земельний кодекс України, який урахував сучасні потреби і створив необхідні умови для раціонального використання та охорони такого цінного природного ресурсу як земля.

Реформування правового регулювання використання землі як природного ресурсу продовжується. Так, 31.03.2020 Верховна Рада України ухвалила Закон України № 552-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», який набирає чинності з 01.07.2021. Цим Законом по суті створюються умови для розвитку аграрних ринкових відносин, так як буде скасовано мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення.

Стосовно розвитку законодавства у сфері охорони природних ресурсів, то фахівці у сфері екологічного права відстоюють позицію щодо

доцільності ухвалення нових систематизованих актів, зокрема Екологічного кодексу. Як аргумент доволі часто наводять зарубіжний досвід та існування Екологічних кодексів в Італії, Франції, Швеції та інших державах [25, с. 550]. І.І. Каракаш, розглянувши різні наукові позиції, пропонує систематизацію здійснювати поетапно, і на першому етапі розробити та ухвалити Основи екологічного законодавства, а вже на другому етапі — Екологічний кодекс України. Крім того, науковець вважає доцільним ухвалення окремих спеціальних законодавчих актів у сфері природоохоронної діяльності та екологічної безпеки [26, с. 69]. На нашу думку, у процесі реформування природоресурсного законодавства необхідно особливо увагу приділити регулюванню особливостей використання природних ресурсів у господарській діяльності.

Крім того, важливе значення для регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності мають державні стандарти. Як вважає Б. Коваленко, призначенням екологічних стандартів є конкретизація природоохоронних вимог законодавства, що також втілюють законодавчі рішення у господарську діяльність. На думку науковця, саме за допомогою стандартів реально втілюються більшість правових положень [27, с. 166]. В Україні досі чинний Державний стандарт СРСР від 25.03.1976 «Система стандартів в галузі охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів. Основні положення ГОСТ 17.0.0.01-76». На нашу думку, враховуючи активний антропогенний вплив на природу, посилене використання природних ресурсів у господарській діяльності, необхідний перегляд та видання нових стандартів, що враховували б наявні виклики та загрози.

Сучасний етап формування законодавства, яке визначає порядок використання природних ресурсів у сфері господарювання також тісно пов'язаний із європеїзацією всієї правової системи України. Євроінтеграція є стратегічною ціллю державної політики в Україні, і через укладення Угоди про асоціацію з ЄС не тільки законодавство, але і виробництво та внутрішній ринок повинні відповідати європейським стандартам. В.В. Бондар відзначає, що однією із цілей ЄС, до досягнення якої має прагнути будь-яка держава, що претендує на членство, є доволі високий рівень охорони

навколишнього середовища [28, с. 138]. Можна погодитися із такою позицією, оскільки норми Угоди про асоціацію з ЄС це підтверджують. Наприклад, ст. 292 встановлює, що до цілей сталого розвитку, а також зміцнення зв'язків у сфері як торгівлі, так і екологічної політики та практики, сторони співпрацюють для сприяння використанню природних ресурсів на засадах обґрунтованості та раціональності. Крім того, вказана стаття регулює можливість укладення багатосторонніх договорів для охорони довкілля. Як приклад можна назвати такі положення Угоди про асоціацію з ЄС, що регулюють питання використання природних ресурсів у різних видах господарювання: урахування обмеженого використання природних ресурсів під час визначення умов ліцензування (ст. 104), необхідність вжиття заходів для збереження вичерпних природних ресурсів (ст. 141), урахування діяльності природоохоронних організацій під час моніторингу (ст. 300), збереження природних ресурсів та інтеграція екологічної політики в інші сфери держави (ст. 360), співпраця, зокрема, має на меті використання природних ресурсів на засадах розсудливості та раціональності, вирішення екологічних проблем у різних сферах (зміни клімату, екологічного управління, екоосвіти, якості атмосферного повітря, води, управлінні відходами та ресурсами, охороні природи, промисловому забрудненні та промислових загрозах тощо — ст. 361) та інші [29].

Водночас експерти зауважують низку проблем щодо імплементації положень Угоди про асоціацію з ЄС у національне законодавство. Зокрема, не всі директиви та регламенти ЄС у сфері захисту довкілля та раціонального природокористування планується імплементувати, серед таких і Директива про реєстрацію, оцінку, дозвіл і обмеження використання хімікатів [30]. Безперечно, у процесі реформування законодавства України необхідно врахувати всі вимоги Угоди про асоціацію з ЄС, а також положення низки Регламентів та Директив щодо охорони різних природних об'єктів та ресурсів. Саме це дозволить реформувати законодавство у сфері регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності відповідно з європейськими стандартами та забезпечити екоорієнтовану економіку в Україні.

Висновки. Проведений аналіз становлення законодавства у сфері правового регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності в Україні від його зародження до сучасності дає змогу виділити певні історичні періоди, а саме: 1) перший етап (до 1917 р.) — характеризується фрагментарним правовим регулюванням використання природних ресурсів у господарській діяльності, переважно через призму гарантування права власності; 2) другий етап (1917—1960) — охоплює період появи нових актів у сфері право-

вого регулювання використання природних ресурсів, у т. ч. з метою їх захисту; 3) третій етап (1960—1990) — характерний розвитком законодавства у сфері охорони природних ресурсів, зокрема, внаслідок шкідливого впливу на них господарської діяльності; 4) сучасний етап (1991 — дотепер) — пов'язаний із набуттям незалежності України та суттєвим реформуванням регулювання порядку використання природних ресурсів у господарській діяльності з метою захисту довкілля, у т. ч. під впливом міжнародних та європейських стандартів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цілі сталого розвитку 2015—2030. *United Nations. Ukraine*. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html> (дата звернення: 22.02.2021).
2. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років»: Постанова Верховної Ради України від 14.01.2020 № 457-IX. URL: <http://www.golos.com.ua/article/326932> (дата звернення: 22.02.2021).
3. Кондратенко Д.Ю. Генеза законодавства, що регулює відносини у сфері обліку земель. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. Том 1. С. 115—120.
4. Бурдін М.Ю. «Устав на волоки» та зміни у правовому регулюванні аграрних відносин у землях Великого князівства литовського та Речі Посполитої. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. Т. 1. С. 13—17.
5. Киндюк Б.В. Правові засади охорони лісів у лісовому уставі 1567 р. Великого князівства Литовського. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 126—130.
6. Булгаков А.О. Закон «Про охорону природи Української РСР» 1960 року — новий етап комплексного регулювання раціонального використання та охорони земель. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5. Т. 1. С. 16—19.
7. Блудова С.В. Генезис та сучасний стан адміністративної діяльності міліції щодо забезпечення екологічної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 201—211.
8. Шульга М. Історико-правовий аспект використання кормових угідь як різновиду права землекористування. *Екологічне право України*. 2017. № 1—2. С. 74—81.
9. Джумагельдієва Г.Д. Правове регулювання господарського використання природних ресурсів / НАН України; Ін-т економіко-правових досліджень. Київ: Юридична думка, 2014. 202 с.
10. Шаповалова О.В. Правовые условия использования природных ресурсов в хозяйственном обороте. *Экономика и право*. 2008. № 1. С. 26—31.
11. Правда Руська. Переклад зроблено за виданням: Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склали та підготували до друку проф. С. Юшков. Київ: ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137—144. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата звернення: 22.02.2021).
12. Заржицький О.С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти). Дніпропетровськ, 2012. 200 с.
13. Гетьман А.П. Витоки науки екологічного права України. *Проблеми законності*. 2009. № 100. С. 165—174.
14. Цверіанашвили И.А. Стокгольмская конференция 1972 г. и её роль в становлении международного экологического сотрудничества. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2016. № 1. С. 89—94.
15. International Union for Conservation of Nature (IUCN). URL: <https://www.iucn.org/about> (дата звернення: 23.02.2021).
16. Веденин Н.Н. Охрана природы в СССР. *Советское государство и право*. 1969. № 10. С. 151—153.
17. Григорьев В.К. Правовая охрана природы в СССР. *Советское государство и право*. 1960. № 3. С. 76—84.
18. Казанцев Н.Д. К вопросу о структуре кодекса охраны природы союзной республики. *Вестник МГУ. Серия XII: Право*. 1966. № 1. С. 79—85.
19. Колотинская Е.Н. Правовая охрана природы в СССР: Учеб. пособ. Москва: Изд-во МГУ, 1962. 196 с.
20. Мунтян В.Л. Правовая охрана природы Украинской РСР. Київ: Вид-во АН УРСР, 1966. 78 с.
21. Погорилко В.Ф., Шемшученко Ю.С. Соотношение общесоюзного и республиканского законодательства в области охраны природы. *Учен. зап. ВНИИЭСЗ*. Вып. 26. Москва, 1972. С. 155—159.

22. Тітова Н.І. Охорона природи Української РСР. Львів, 1965. 96 с.
23. Гетьман А. Доктрина науки екологічного права: генеза теоретичних досліджень еколого-правових проблем у ХХ ст. *Право України*. 2014. № 12. С. 143—154.
24. Григор'єва В.В., Дресвяннікова В.Д. Земельна реформа в Україні: ретроспективний огляд і сучасні реалії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 216—218.
25. Панченко О.В., Проскура Т.Б. Кодифікація екологічного законодавства: світовий досвід та українські перспективи. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 549—554.
26. Каракаш І.І. Актуальні проблеми систематизації сучасного екологічного законодавства України. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* Вип. 80. Одеса: Гельветика, 2018. С. 63—71.
27. Коваленко Б. Генеза наукових і законодавчих підходів до стандартів як до джерел екологічного права. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. Septembrie 2018. С. 162—167.
28. Бондар В.В. Розвиток екологічного права України у світлі євроінтеграційних процесів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 32. Т. 2. С. 137—140.
29. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 21.02.2021).
30. Охорона довкілля в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС: Доповідь Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС, Брюссель, 18.05.2017. 90 с. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Dovkillia-Fin-6.pdf> (дата звернення: 21.02.2021).

Надійшла 26.02.2021

REFERENCES

1. Tsili staloho rozvytku 2015-2030. *United Nations. Ukraine*. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html> [in Ukrainian].
2. Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: “Priorityty ekolohichnoi polityky Verkhovnoi Rady Ukrainy na nastupni piat rokov”: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 14.01.2020 No. 457-IX. URL: <http://www.golos.com.ua/article/326932> [in Ukrainian].
3. Kondratenko D.Iu. Henezа zakonodavstva, shcho rehuliuie vidnosyny u sferi obliku zemel. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. 2019. Issue 5. Vol. 1. P. 115-120 [in Ukrainian].
4. Burdin M.Iu. “Ustav na voloky” ta zminy u pravovomu rehuliuванні аhrарnykh vidnosyn u zemliakh Velykoho kniazivstva lytovskoho ta Rechi Pospolytoi. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. 2017. Iss. 5. Vol. 1. P. 13-17 [in Ukrainian].
5. Kyndiuk B.V. Pravovi zasady okhorony lisiv u lisovomu ustavi 1567 r. Velykoho kniazivstva Lytovskoho. *Derzhava i pravo*. 2009. Issue 45. P. 126-130 [in Ukrainian].
6. Bulhakov A.O. Zakon “Pro okhoronu pryrody Ukrainskoi RSR” 1960 roku — novyi etap kompleksnoho vrehuliuвання ratsionalnoho vykorystannia ta okhorony zemel. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. 2014. Iss. 5. Vol. 1. P. 16-19 [in Ukrainian].
7. Bludova S.V. Henezys ta suchasnyi stan administratyvnoi diialnosti militsii shchodo zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2013. No. 1. P. 201-211 [in Ukrainian].
8. Shulha M. Istoryko-pravovy aspekt vykorystannia kormovykh uhid yak riznovydu prava zemlekorystuvannia. *Ekolohichne pravo Ukrainy*. 2017. No. 1-2. P. 74-81 [in Ukrainian].
9. Dzhumaheldiieva H.D. Pravove rehuliuвання hospodarskoho vykorystannia pryrodnykh resursiv / NAN Ukrainy; In-t ekonomiko-pravovykh doslidzhen. Kyiv: Iurydychna dumka, 2014. 202 p. [in Ukrainian].
10. Shapovalova O.V. Pravovye uslovija ispol'zovaniya prirodnykh resursov v hozjajstvennom oborote. *Jekonomika i pravo*. 2008. No. 1. P. 26-31 [in Russian].
11. Pravda Ruska. Pereklad зроблено за vydanniam: Pravda ruska. Teksty na osnovi 7 spyskiv ta 5 redaktsii. Sklav ta pidhotuvav do druku prof. S. Yushkov. Kyiv: VUAN, 1935. Redaktsiia IV. P. 137-144. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> [in Ukrainian].
12. Zarzhytskyi O.S. Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia ekolohichnoi polityky Ukrainy (teoretychni aspekty). Dnipropetrovsk, 2012. 200 p. [in Ukrainian].
13. Hetman A.P. Vytoky nauky ekolohichnoho prava Ukrainy. *Problemy zakonnosti*. 2009. No. 100. P. 165-174 [in Ukrainian].
14. Sverianashvili I.A. Stokgol'mskaja konferencija 1972 g. i ejo rol' v stanovlenii mezhdunarodnogo jekologicheskogo sotrudnichestva. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo*. 2016. No. 1. P. 89-94 [in Russian].
15. International Union for Conservation of Nature (IUCN). URL: <https://www.iucn.org/about>
16. Vedenin N.N. Ohrana prirody v SSSR. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*. 1969. No. 10. P. 151-153 [in Russian].
17. Grigor'ev V.K. Pravovaja ohrana prirody v SSSR. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*. 1960. No. 3. P. 76-84 [in Russian].
18. Kazancev N.D. K voprosu o strukture kodeksa ohrany prirody sojuznoj respubliky. *Vestnik MGU: Serija III: Pravo*. 1966. No. 1. P. 79-85 [in Russian].
19. Kolotinskaja E.N. Pravovaja ohrana prirody v SSSR: Ucheb. posob. Moscow: Izd-vo MGU, 1962. 196 p. [in Russian].

20. Muntian V.L. Pravova okhорona pryrody Ukrainskoi RSR. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR, 1966. 78 p. [in Ukrainian].
21. Pogorilko V.F., Shemshuchenko Ju.S. Sootnoshenie obshhesojuznogo i respublikanskogo zakonodatel'stva v oblasti ohrany pryrody. *Uchen. zap. VNIISZ*. Iss. 26. Moscow, 1972. P. 155-159 [in Russian].
22. Titova N.I. Okhорona pryrody Ukrainskoi RSR. Lviv, 1965. 96 p. [in Ukrainian].
23. Hetman A. Doktryna nauky ekolohichnogo prava: heneza teoretychnykh doslidzhen ekoloho-pravovykh problem u KhKh st. *Pravo Ukrainy*. 2014. No. 12. P. 143-154 [in Ukrainian].
24. Hryhorieva V.V., Dresviannikova V.D. Zemelna reforma v Ukraini: retrospektyvnyi ohliad i suchasni realii. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2019. No. 6. P. 216-218 [in Ukrainian].
25. Panchenko O.V., Proskura T.B. Kodyfikatsiia ekolohichnogo zakonodavstva: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy. *Molodyi vchenyi*. 2017. No. 3 (43). P. 549-554 [in Ukrainian].
26. Karakash I.I. Aktualni problemy systematyzatsii suchasnoho ekolohichnogo zakonodavstva Ukrainy. *Aktualni problemy derzhavy i prava: zb. nauk. pr.* Iss. 80. Odesa: Helvetyka, 2018. P. 63-71 [in Ukrainian].
27. Kovalenko B. Geneza naukovykh i zakonodavchykh pidkhodiv do standartiv yak do dzherel ekolohichnogo prava. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. Septembrie 2018. P. 162-167 [in Ukrainian].
28. Bondar V.V. Rozvytok ekolohichnogo prava Ukrainy u svitli yevrointehratsiinykh protsesiv. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Pravo*. 2015. Iss. 32. Vol. 2. P. 137-140 [in Ukrainian].
29. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].
30. Okhорona dovkillia v Uhodi pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS: Dopovid Platformy hromadianskoho susilstva Ukraina-YeS, Brussel, 18.05.2017. 90 p. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Dovkillia-Fin-6.pdf> [in Ukrainian].

Received 26.02.2021

A.H. Riabtsova

State Organization "V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine", Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5817-7026

DEVELOPMENT OF LEGAL REGULATION OF USE OF NATURAL RESOURCES IN ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE

The formation and development of legal regulation of the use of natural resources in economic activity is analyzed. It is established that certain aspects of the legal regulation of the use of some natural resources can be found in Ruska Pravda, which was carried out mainly for tax purposes.

The development of legislation on the use of natural resources in the Middle Ages and during the stay of Ukraine as part of the Russian Empire is analyzed. It is established that the use of natural resources on Ukrainian lands during their stay in the Polish-Lithuanian principality was regulated mainly by customary law. Agrarian reform was carried out as a result of the adoption of the act "Ustav na Voloky" (1557). In addition, in 1567 the Forest Charter was adopted, which was one of the first acts in Europe in the field of forest protection and use.

It is substantiated that until the twentieth century there was a rather fragmentary regulation of the protection and preservation of natural resources, mainly with a view to protecting the ownership of certain natural objects, especially land.

The regulation of the use of natural resources in economic activity in the Soviet period and after the declaration of independence is studied. Among the first acts adopted after the revolution was the "Decree on Land" of November 8, 1917, according to which the land became state property. However, only since the 60 of the last century special laws have been adopted aimed at legal protection of nature.

Normative-legal acts of independent Ukraine from the standpoint of regulating the use of natural resources in economic activity are systematized into three groups: normative acts regulating economic activity in general and certain aspects of natural resources protection; regulations that mainly regulate the protection of natural resources in general and establish certain principles of their use in economic activities; regulations governing the protection and use of certain types of natural resources, including in economic activities.

In addition, the periodization of the historical development of legislative regulation of the use of natural resources in economic activity is suggested.

Keywords: natural resources, economic activity, EU, European integration.